

SCHIMBĂRILE GEOPOLITICE LA NIVEL REGIONAL NECESITĂ ADOPTAREA UNEI STRATEGII MARITIME A ROMÂNIEI

Contraamiral (rtr.) dr. Constantin CIOROBEA

*Președintele Asociației „Clubul Amiralilor”,
Forumul Securității Maritime
DOI: 10.55535/GMR.2025.2.08*

This article aims to analyze the security environment in the Black Sea Region, the importance of the region, regional initiatives of the littoral states and main international actors, the importance of a regional security project, and for a Romanian Maritime Strategy.

The change of regional balance of power, invasion of Ukraine, existence of an uncertain security situation in the maritime space, transformation of the Black Sea region, for EU and NATO, from a secondary military theater to a main military theater, require for Romania to develop a Security Strategy for the Black Sea.

This strategy should underline Romania's role as a supporter of a substantial presence of the NATO and EU in the region, the development of the Naval Forces and its own deterrence and naval projection capabilities, the need for a free and open Black Sea, as well as a strategy on exploitation of fossil fuel reserves and other offshore resources.

Keywords: Black Sea Region; regional security environment; Security Strategy for the Black Sea; conflict in Ukraine; Russia's harmful influence;

INTRODUCERE

Prin acțiunile sale din ultimul deceniu și promovarea revizionismului geopolitic, Rusia a schimbat unilateral arhitectura și dinamica securității din regiunea Mării Negre. Invazia Ucrainei a generat o schimbare totală a echilibrului fragil regional și a demonstrat că schimbarea granițelor prin forță rămâne o realitate, mai ales atunci când ai ca vecin regional o țară cu un comportament imprezvizibil, cum este Rusia. Dar, pe lângă agresiunile directe, Federația Rusă desfășoară și acțiuni de război informațional și hibrid asupra țărilor membre ale UE, precum și în mediul maritim, în Marea Mediterană, Marea Baltică, Marea Nordului, Marea Neagră.

În acest context, Marea Neagră a căpătat o importanță deosebită la nivel internațional, prin comerțul internațional, comunicațiile digitale, producția și transportul de energie, dimensiunea maritimă (inclusiv infrastructura submarină, cum ar fi cablurile și conductele), rutele de transport maritime (inclusiv cele care asigură securitatea alimentară), rutele fluviale și terestre între diferite regiuni pe axa Nord-Sud, dar, din ce în ce mai important, Est-Vest. Astfel, a devenit un spațiu de competiție economică și strategică și un punct de interes geopolitic, economic și de securitate complex nu doar pentru statele riverane, ci și pentru marii actori internaționali precum Statele Unite, Uniunea Europeană și China.

Marea Neagră are mai multe puncte strategice de interes, dar trei se remarcă în orice fel de analiză geostrategică: gurile Dunării, strâmtorile Bosfor și Dardanele și Peninsula Crimeea. Gurile Dunării asigură legătura între Marea Neagră și Europa Centrală și de Vest, strâmtorile Bosfor și Dardanele acționează ca o poartă de acces între Marea Neagră și oceanul planetar, iar Peninsula Crimeea oferă o poziție geostrategică dominantă în Marea Neagră și facilitează controlul tuturor rutelor comerciale. Controlul acestor puncte geostrategice asigură controlul absolut al Mării Negre.

Marea Neagră a căpătat o importanță deosebită la nivel internațional, prin comerțul internațional, comunicațiile digitale, producția și transportul de energie, dimensiunea maritimă (inclusiv infrastructura submarină, cum ar fi cablurile și conductele), rutele de transport maritime (inclusiv cele care asigură securitatea alimentară), rutele fluviale și terestre între diferite regiuni pe axa Nord-Sud, dar, din ce în ce mai important, Est-Vest.

INTERESE ȘI INIȚIATIVE ÎN REGIUNEA MĂRII NEGRE

În acest mediu geopolitic, economic și de securitate complex, unele state riverane sau care au interese în regiune au considerat important să își definească clar poziția și intențiile, prin elaborarea unor doctrine sau strategii maritime.

Astfel, **Federația Rusă** acționează pentru a-și menține credibil statutul de superputere și consideră Marea Neagră și țările din regiune ca fiind elemente critice în realizarea unei zone- tampon de siguranță față de influența occidentală și de expansiunea NATO, precum și de amenințarea islamistă în creștere.

Turcia încearcă să devină un actor internațional, cu propria sa agendă regională adesea diferită de cea a SUA, UE și a NATO, dacă nu chiar contrară. Pentru Turcia, Marea Neagră nu reprezintă un obiectiv principal privind securitatea maritimă și are interes în menținerea *statu-quo*ului existent, care asigură gestionarea concurenței regionale cu Rusia, prin păstrarea echilibrului de putere regional și a convergenței opiniilor cu privire la neacceptarea implicării în regiune a statelor care nu sunt riverane Mării Negre.

Ucraina vizează sporirea capacităților navale, recuperarea teritoriilor ocupate și asigurarea suveranității maritime. Această strategie are ca scop asigurarea pregătirii, descurajării și răspunsului eficient la amenințările la adresa securității maritime a Ucrainei, dar abordează și probleme economice, comerciale și de mediu esențiale pentru consolidarea suveranității și a poziției globale a Ucrainei.

Bulgaria nu are o strategie la Marea Neagră, deși regiunea este extrem de importantă pentru economia sa, nu în ultimul rând pentru industria transporturilor, rutele energetice, materiile prime și turismul. Cu toate acestea, războiul Rusiei împotriva Ucrainei a determinat Bulgaria să-și regândească agenda politică și de securitate.

Georgia consideră prioritară dezvoltarea cooperării în domeniul securității maritime, având în vedere vulnerabilitățile și poziția sa geostrategică, dar nu are o strategie la Marea Neagră, securitatea fiind influențată de amenințările Rusiei și de posibilitatea dezvoltării, de către China, a rutelor alternative către piețele occidentale pentru comerț, transport și energie.

China nu a acordat prioritate regiunii, dar este interesată în dezvoltarea inițiativei *Belt and Road/BRI*, astfel a aprofundat investițiile

și prezența diplomatică în regiunea Mării Negre în ultimii ani, a deschis noi piețe și a construit sau intenționează să construiască obiective de infrastructură pentru a conecta Europa și Orientul Mijlociu (construcția portului de adâncime în Anaklia, Georgia).

SUA au elaborat o strategie pentru Marea Neagră – „*Black Sea Security Act of 2023 /Strategia de securitate la Marea Neagră*” (https://www.romney.senate.gov/wp-content/uploads/2023/03/black_sea_security_bill_2023.pdf). Chiar dacă vorbim mai mult despre un set de principii, o viziune, SUA au transmis un puternic mesaj politic privind interesul față de această regiune. Documentul va facilita creșterea asistenței militare și coordonarea cu NATO și UE, aprofundarea legăturilor economice, consolidarea democrației și a securității economice, precum și sporirea asistenței de securitate cu țările din Marea Neagră.

Semnarea acordului cu Ucraina privind mineralele rare și alte resurse va determina o creștere a interesului SUA pentru regiunea Mării Negre, probabil continuarea sprijinului pentru Ucraina, dar și o implicare în securitatea regiunii prin sprijinul țărilor membre ale NATO din regiune. Iar aceste țări vor fi implicate în mod direct în asigurarea libertății de navigație în regiune, a securității transportului naval și a infrastructurii critice.

Uniunea Europeană, la rândul ei, intenționează să răspundă acestor provocări regionale urgente privind consolidarea securității regionale și reducerea dependenței față de SUA. În rândul premiselor strategice promovate la nivel UE este de remarcat punctul privind transformarea Mării Negre din teatru secundar în teatru militar principal pentru UE și NATO, devenind, astfel, regiune de interes strategic pentru securitatea europeană. În condițiile în care spațiul maritim din responsabilitatea UE este supus tuturor tipurilor de amenințări, inclusiv amenințărilor hibride, trebuie dezvoltate măsuri de răspuns.

NATO și-a sporit prezența militară în regiunea Mării Negre și s-a arătat pregătită să extindă grupurile de luptă la nivel brigadă, inclusiv în Bulgaria și în România, țări care s-au angajat, de asemenea, să-și modernizeze armata.

Implicarea NATO în regiune trebuie să ia în considerare faptul că Flota Federației Ruse din Marea Neagră a fost dimensionată pentru a asigura proiecția puterii în Marea Mediterană și chiar în Marea

GÂNDIREA
MILITARĂ
ROMÂNEASCĂ

NATO și-a sporit prezența militară în regiunea Mării Negre și s-a arătat pregătită să extindă grupurile de luptă la nivel brigadă, inclusiv în Bulgaria și în România, țări care s-au angajat, de asemenea, să-și modernizeze armata.

Federația Rusă acționează pentru a-și menține credibil statutul de superputere și consideră Marea Neagră și țările din regiune ca fiind elemente critice în realizarea unei zone- tampon de siguranță față de influența occidentală și de expansiunea NATO, precum și de amenințarea islamistă în creștere.

Roșie, iar în aceste condiții, țările din regiune nu pot răspunde singure acțiunilor agresive ale Rusiei. Din aceste considerente, prezența navală aliată în regiune trebuie permanentizată, în condițiile în care se dorește întărirea Flancului Estic și pentru realizarea unui dispozitiv de apărare care să cuprindă Marea Mediterană și Marea Neagră.

DEZVOLTAREA UNUI MODEL REGIONAL DE SECURITATE ȘI A UNEI STRATEGII MARITIME A ROMÂNIEI

Schimbarea echilibrului regional, invazia Ucrainei, existența unei stări incerte în spațiul maritim de genul „nici pace nici război”, transformarea, pentru UE și NATO, a regiunii Mării Negre dintr-un teatru militar secundar într-un teatru militar principal, au găsit România și Forțele Navale sub influența unei lipse de viziune proprii privind mediul maritim, a unei politici clare privind regiunea Mării Negre și a unei Strategii Maritime.

România nu mai poate continua cu această lipsă de viziune în diferite domenii și trebuie să inițieze elaborarea unor proiecte strategice, concentrându-se pe creșterea securității, apărare, economie, securitate energetică și reziliență democratică, aprofundarea cooperării în domeniul securității între aliați și partenerii regionali, iar una dintre priorități este reprezentată de necesitatea definirii propriei poziții privind modelul de securitate regională. Altfel, țara noastră va continua să accepte modelul de securitate promovat de Turcia și Federația Rusă, bazat pe echilibrul de putere dintre cele două țări, care s-a dovedit falimentar. Iar alegerea noului președinte și elaborarea noii strategii naționale de apărare a țării reprezintă un moment favorabil pentru definirea noilor direcții de acțiune necesare promovării și implementării intereselor naționale în diferite domenii, inclusiv spațiul maritim, și pentru definirea priorităților privind securitatea națională la nivel regional.

Recunoașterea de care NATO și UE a importanței regiunii Mării Negre pentru stabilitatea și securitatea europeană, definirea obiectivelor strategiei energetice a UE și încurajarea reducerii dependenței energetice de Rusia prin creșterea utilizării surselor interne influențează, de asemenea, securitatea regională.

Strategia Maritimă trebuie să aibă în vedere că bazinul Mării Negre a devenit nepriamitor, iar blocadele maritime, minele în derivă, atacurile

asupra infrastructurii maritime civile sau critice, bruierea semnalelor GPS ale navelor și devierea rutelor comerciale amenință să tulbure și mai mult regiunea. Practic, pe mare, putem considera că avem o situație nedefinită, de „nici pace nici război”, iar România trebuie să reacționeze ferm la aceste provocări. În plus, Forțele Navale vor avea un rol tot mai important. Consider că este timpul să dezvoltăm un model regional de „prevenire a războiului”, adică întărirea capacității de descurajare și intervenție imediată, pentru a preveni orice escaladare a ostilităților.

În condițiile în care regiunea devine tot mai instabilă, România trebuie să schimbe mentalitatea privind dezvoltarea Forțelor Navale, care a fost marcată de o percepție greșită specifică perioadei post-aderare la NATO, caracterizată printr-o abordare minimalistă, de natură defensivă, care a promovat conceptul că apartenența la Alianța Nord-Atlantică echivalează automat cu securitatea garantată a spațiului maritim național. Acest model de dependență aproape exclusivă de NATO a condus, inevitabil, la o subfinanțare cronică a componentei navale românești, la stagnarea programelor de modernizare și la neglijarea construirii unor capacități proprii de descurajare și proiecție navală. Evoluția situației de securitate din regiune, în perioada 2014-2025, generată de războiul ruso-ucrainean, a demonstrat că securitatea unui stat în fața unei amenințări militare directe nu poate depinde exclusiv de solidaritatea aliată, ci de propriul nivel de pregătire, de capacități adaptate noilor forme de conflict și de existența unei forțe navale credibile.

Capabilitățile proprii de descurajare și proiecție navală pot fi completate prin dezvoltarea, în cadrul NATO, al UE, cu aliații și partenerii din regiune, a unei strategii pe termen lung, pentru a spori securitatea (asigurarea libertății de navigație în Marea Neagră, protejarea infrastructurii critice), asigurarea unui răspuns eficient la amenințările la adresa securității maritime și a infrastructurii critice maritime și fluviale, pentru a stabili o prezență permanentă și durabilă de-a lungul Flancului Estic al NATO. România poate coagula interesele țărilor membre ale NATO din regiune, ale țărilor parteneri și ale altor țări interesate în asigurarea securității pentru a se implica în realizarea controlului comun al Mării Negre.

De asemenea, Strategia Maritimă a României trebuie să includă aspectele generate de noua Strategie pentru Marea Neagră elaborată

Evoluția situației de securitate din regiune, în perioada 2014-2025, generată de războiul ruso-ucrainean, a demonstrat că securitatea unui stat în fața unei amenințări militare directe nu poate depinde exclusiv de solidaritatea aliată, ci de propriul nivel de pregătire, de capacități adaptate noilor forme de conflict și de existența unei forțe navale credibile.

Recunoașterea de care NATO și UE a importanței regiunii Mării Negre pentru stabilitatea și securitatea europeană, definirea obiectivelor strategiei energetice a UE și încurajarea reducerii dependenței energetice de Rusia prin creșterea utilizării surselor interne influențează, de asemenea, securitatea regională.

Proiectele regionale ale Comisiei Europene sunt deosebit de ambițioase, dar vor fi influențate de prevederile Convenției de la Montreux, din 1936, pentru că accesul navelor militare ale statelor care nu sunt riverane va fi restricționat pentru o perioadă îndelungată, din dorința reducerii escaladării tensiunilor din regiune.

de UE, concepută ca un cadru politic cheie pentru conectarea țărilor din regiune și cu accent pus pe securitate. Având în vedere situația de securitate din regiune și posibilitatea continuării negocierilor de pace, aspectele privind domeniul militar și de securitate maritimă vor reprezenta un capitol important. Probabil, se va pune accent pe asigurarea comenzii și a controlului, la litoral și ambarcat la bordul unei nave, pentru operațiunile de deminare și asigurarea libertății de navigație în zona de responsabilitate, dar și în apele ucrainene, supravegherea spațiului maritim, dezvoltarea unui mecanism UE, NATO de protecție a infrastructurii offshore și submarine, a cablului destinat transportului energiei electrice Azerbaidjan-Georgia-România, precum și sprijinul logistic pentru aceste misiuni.

Proiectele regionale ale Comisiei Europene sunt deosebit de ambițioase, dar vor fi influențate de prevederile Convenției de la Montreux, din 1936, pentru că accesul navelor militare ale statelor care nu sunt riverane va fi restricționat pentru o perioadă îndelungată, din dorința reducerii escaladării tensiunilor din regiune. Astfel, România și Bulgaria, state aflate la granița UE, singurele state riverane Mării Negre, vor trebui să sprijine cu capabilități efortul UE în regiune, iar acum, după semnarea acordului SUA cu Ucraina privind mineralele rare și alte resurse, și pe cel al SUA. Cele două țări vor prelua o parte semnificativă din sarcina de securitate regională privind asigurarea libertății de navigație pentru porturile proprii, dar și pentru transportul de cereale, al mineralelor și al altor mărfuri din porturile ucrainene. Aceasta presupune prezența navală permanentă în zona de responsabilitate, participarea la misiuni de asigurare a libertății de navigație și sprijinire a acțiunilor de deminare care se vor desfășura pe căile de comunicații, asigurarea facilităților necesare unui punct de comandă ambarcat. De asemenea, trebuie avut în vedere că aceste misiuni sunt de lungă durată și vor necesita o angajare deosebită de forțe și mijloace, mai ales din cadrul forțelor navale ale celor două țări. Dar, situația forțelor navale ale celor două țări nu este una optimistă, ambele au în dotare nave vechi, care vor fi solicitate la maxim pe timpul unor misiuni de lungă durată și cu ritm operațional intens.

România trebuie să își definească și strategia privind dezvoltarea exploatării rezervelor de combustibili fosili în Marea Neagră și a altor resurse offshore, care ar reduce în mod eficient dependența regiunii

de aprovizionarea din Rusia și ar submina presiunea energetică a Moscovei față de UE. Astfel, controlul asupra resurselor energetice devine un factor de tensiune, iar România trebuie să își dezvolte capabilitățile necesare pentru protecția acestora în misiuni de lungă durată. Trebuie identificate, pe lângă aspectele tehnologice sau economice, și modalitățile de răspuns la tacticile hibride ale Rusiei folosite pentru a împiedica implementarea acestor proiecte energetice offshore în România.

Strategia privind securitatea maritimă trebuie să identifice, de asemenea, amenințările de securitate la adresa instalațiilor offshore și modalitățile de răspuns în astfel de situații în condițiile în care Zona Economică Exclusivă (ZEE), spre deosebire de apele teritoriale, nu este acoperită de articolul 5 al NATO, iar dezvoltarea forțelor naționale de apărare este o cerință tot mai necesară.

CONCLUZII

Aceste schimbări radicale ale arhitecturii de securitate regionale, implicarea tot mai mare a UE în regiune și dezvoltarea proiectelor economice offshore au surprins România fără capabilitățile de apărare, contracararea amenințărilor hibride, protecție și supraveghere necesare. Astfel, Forțele Navale Române se confruntă cu necesitatea adaptării rapide a capabilităților proprii, iar modernizarea navelor aflate în dotare și achiziționarea de platforme se conturează drept o prioritate strategică urgentă și inevitabilă, mai ales în condițiile în care achiziția corvetelor multirol a fost amânată nepermis de mult. Modernizarea navelor aflate în dotare oferă României timpul necesar integrării Programului „Corvetă Europeană/EPC”, sprijinit de European Defense Agency. De acest proiect pot beneficia atât șantierele Vard (Brăila, Tulcea), pe care compania italiană de construcții navale Fincantieri le deține în România, cât și alte șantiere, care se pot alătura programului.

Pentru ca România să aibă o voce mai puternică în securitatea regională, politicienii trebuie să acorde prioritate acestui lucru, pe plan intern. Aceasta înseamnă să elaboreze și promoveze proiecte regionale pentru a atrage investitorii români și străini, pentru a finanța astfel de proiecte.

De asemenea, trebuie promovată, la nivel internațional, necesitatea ca Marea Neagră să fie liberă și deschisă, lucru care facilitează realizarea

Modernizarea navelor aflate în dotare oferă României timpul necesar integrării Programului „Corvetă Europeană/EPC”, sprijinit de European Defense Agency.

Pentru România și Forțele Navale, este necesară asigurarea unei descurajări credibile prin dotarea cu: nave care să permită supravegherea și apărarea liniilor de comunicație maritimă și a obiectivelor economice din ZEE, care pot acționa la distanțe mari de litoral, dotarea cu rachete cu rază lungă de acțiune; diferite sisteme de senzori și armament antisubmarin și împotriva navelor de suprafață, poate chiar dispune pe mijloace fără pilot; achiziționarea de submarine capabile să lanseze rachete de croazieră sau mijloace fără pilot.

securității și stabilității regionale și reprezintă un element esențial pentru dezvoltarea economică și realizarea prosperității. În același timp, un mediu de securitate stabil favorizează plasarea investițiilor în regiune, transportul și schimburile comerciale. Promovând beneficiile regionale și un model de securitate la Marea Neagră, țările din Asia, India și, de ce nu, China vor fi interesate de susținerea sistemelor de conectivitate, cum ar fi Middle Corridor/Coridorul Mijlociu, conceput ca o rută de transport multimodal care începe în zona de coastă a Chinei până în Polonia și România și se vor implica în realizarea stabilității regionale.

Pentru România și Forțele Navale, este necesară asigurarea unei descurajări credibile prin dotarea cu: nave care să permită supravegherea și apărarea liniilor de comunicație maritimă și a obiectivelor economice din ZEE, care pot acționa la distanțe mari de litoral, dotarea cu rachete cu rază lungă de acțiune; diferite sisteme de senzori și armament antisubmarin și împotriva navelor de suprafață, poate chiar dispune pe mijloace fără pilot; achiziționarea de submarine capabile să lanseze rachete de croazieră sau mijloace fără pilot.

În condițiile în care modificarea prevederilor Convenției de la Montreux poate genera tensiuni la nivel internațional sau regional, trebuie identificate modalități pentru implicarea directă a NATO la întărirea sistemului de apărare regional. Prin urmare, pot fi aduse pe Dunăre ambarcațiuni Aliate rapide și de dimensiuni mai mici (chiar fără pilot), înarmate cu rachete navă-navă, sau rachete cu rază lungă de acțiune. Dunărea, de asemenea, trebuie să fie privită de către NATO ca o cale logistică viabilă pentru asigurarea transporturilor.

În concluzie, apreciez că România trebuie să acționeze pentru descurajarea Rusiei și să promoveze prezența UE și a NATO în regiune. Această abordare multidimensională în proiectul de securitate la Marea Neagră poate atrage țările partenere și candidate, dar poate determina și Turcia să colaboreze la nivel regional.

BIBLIOGRAFIE:

1. Carafano, J.Y. (2024). *The U.S. perspective on Black Sea security*, <https://www.gisreportsonline.com/r/u-s-black-sea/>, accesat la 17 mai 2025.
2. Gaber, Y., *A New Security Reality: Strategic Approaches for the Wider Black Sea Region*, <https://www.marshallcenter.org/en/publications/>

- clock-tower-series/new-security-reality-strategic-approaches-wider-black-sea-region/new-security-reality-strategic-approaches-wider, accesat la 2 iunie 2025.
3. Rezoluția Parlamentului European din 12 martie 2025 referitoare la Cartea albă privind viitorul apărării europene, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-10-2025-0034_RO.html, accesat la 2 iunie 2025.
4. *Romney, Shaheen Unveil Bipartisan Bill to Establish U.S. Strategy Toward Black Sea Region* (12 iulie 2022), Senator Mitt Romney, <https://www.romney.senate.gov/romney-shaheen-unveil-bipartisan-bill-to-establish-u-s-strategy-toward-black-sea-region/>, accesat la 12 mai 2025.
5. *White Paper for European Defence – Readiness 2030*, https://commission.europa.eu/document/download/e6d5db69-e0ab-4bec-9dc0-3867b4373019_en?filename=White%20paper%20for%20European%20defence%20%E2%80%93%20Readiness%202030.pdf, accesat la 13 mai 2025.
6. <https://csat.presidency.ro/ro/comuni/sedinta-consiliului-suprem-de-aparare-a-tarii1743168241>, accesat la 12 iunie 2025.
7. <https://ieefa.org/>, accesat la 22 iunie 2025.
8. <https://defence-industry.eu/european-multi-mission-patrol-corvette-project-secures-additional-eu-funding/>, accesat la 22 iunie 2025.
9. <https://karadeniz-press.ro/romania-si-resursele-minerale-ale-marii-negre-impactul-geopolitic-al-resurselor-din-perimetrul-neptun-deep-si-alte-zacaminte/>, accesat la 15 mai 2025.
10. <https://presamil.ro/o-noua-strategie-europeana-pentru-marea-neagra>, accesat la 12 mai 2025.
11. <https://turdef.com/article/romania-might-buy-a-hisar-class-offshore-patrol-vessel>, accesat la 22 iunie 2025.
12. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/a-sea-of-opportunities-exploring-cooperation-between-turkey-and-the-west-in-the-black-sea/>, accesat la 22 iunie 2025.
13. <https://www.consilium.europa.eu/media/d3aphetf/euco-conclusions-27062024-ro.pdf>, accesat la 13 mai 2025.
14. <https://www.gmfus.org/news/bulgaria-needs-stronger-voice-black-sea-security>, accesat la 12 mai 2025.
15. https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief_2024-13_Black-Sea_web.pdf, accesat la 12 mai 2025.
16. <https://www.naval-technology.com/projects/european-patrol-corvette-epc-europe/?cf-view>, accesat la 12 mai 2025.
17. <https://www.presidency.ro/ro/media/declaratii-de-presasustintute-de-presedintele-interimar-al-romaniei-ilie-bolojan-dupa-participarea-la-reuniunea-sefilor-de-stat-si-de-guvern-ai-coalition-of-the-willing-privind-securitatea-in-ucraina>, accesat la 12 mai 2025.